

Rendkívüli kiadás.

Nagyvárad, 1900.

VI. évfolyam 235. szám.

Hétfő, október 15.

ELŐFIZETÉSI ÁRAK:

A kiadóhivatalban átvéve:
Egész évre... 16 kor.
Negyedévre... 4 "
Helyben háshoz hordva:
Egész évre... 20 kor.
Negyedévre... 5 "
Vidékre postán szállítva:
Egész évre... 24 kor.
Negyedévre... 6 "

TISZÁNTÚL

POLITIKAI NAPILAP

Megjelenik minden nap a héti és ünnep utáni napok kivételével.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Nagyvárad, Apáczai-utca 3.

A szerkesztőség kéziratok visszaadására vagy megőrzésére nem vállalkozik.

Előfizetések és hirdetések a kiadóhivatalhoz intézendők.

Egyes szám ára 8 fillér.

Látogatás Tháliánál.

Minap, hogy a váltójog mellett
Az álom szépen elnyomott,
Egy percze Tündérhonba szálltam
S képzeljék kit találtam ott?
Balett-tündérek vig körében
Megpillantottam Tháliát,
Illón köszönve, megszólítám
A rég nem látott ideált:

De hányszor eldöngettek immár,
Szép színművészet tégedet!
Erköles és könnyű vér nevében
Egyaránt kaptál ütletet,
Rólad keserg süldő riporter,
Ha nincsen más mit írnia,
S rád olvassák a nagymamák is:
Mind csak hazug komédia!

Mama azt mondja: nem merik már
Színházba vinni a leányt
S mégis az arany ifjuságnak
Minden darab >fád! szörnyű fád!
A kritikusknak semmi sem jó
(Ha a szubrett kőszivű lány),
Mondd meg, mi hát az oka ennek,
Szép istennőm, szép Tháliám?<

Komoly lett a szép istenasszony
Játékot, tréfát feledett.
>Ezért kár volt hozzám repülnöd,
Inkább maradtál volna lent.
Nem tetszik neked a színészet?
Hát arról én mit tehetek?
A színpad olyan, mint az élet,
Szídjátok hát az életet!

Oh! láttam én már más időkettl,
Midőn az összes nemzetek
Nemesre, eszményekre vágytak,
Másként becsültek engemet!
Halled Tiborcznak bus keservét?
Halled Bánk bán dörgő szavát?
Halled Petur átkozódását?
S nyomán a tapsok viharát!?

Én is gyujtottam a tüzet, mely
Véres, dicső csatákra vitt,
Tőlem tanulta meg a honvéd,
Követni Rákóczyt, Zrinyit,
A harc után hozzám jövétek
Fájó sebet elrejtteni,
Remélni, hinni szebb jövőben,
Keservet, but felejteni,

S jól megtanultatok feledni;
Készséggel elismerhetem.
A régi, büszke ideál mind
Lomtárba jutott hirtelen,
Uj czél: jól élni! nem törődni,
Hogy majd utánok még mi jön.
Ma élvezzünk! Ma még mulassunk!
Holnap? — akár a vízözön!

Közönség tükre a színészet,
Ott is: csak perczyi élvezet!
Mondd meg hát lent a nagymamának:
Nálunk lát igaz életet,
A mama bölesen tesz, ha lányát
Színházba nem igen viszi,
Még jobb, ha a széltől is óvja
S világba sem ereszti ki.

S ha nektek unalmas a színház,
Hát arról sem én tehetek.
Hiszen meguntátok ti épp úgy
A világot, az életet.
Erről sipognak a pótlák
(Csak bitorolják e nevet,
Rossz rimkóvácsok voltaképpen
Husz évvel roskadt öregek).

Eredj hát vissza és meséld el,
A mit beszélgettél velem
S mondd meg, hogy aki rám harangoz,
Biz az egy szálíg esztelen.
Olyan, mint volt egy vén kisasszony:
A tükre csunyát mutatott,
Eltörte hát >szólt:< A *tükör* rossz,
Én bájos, én angyal vagyok!<

Krüger Aladár.

A Szigligeti-színház.

Áll végre, mint évszázados epekedés, vára-
kozás boldog teljesülése, már-már agyrcmek
sorába utasított eszmények valósulása, az ál-
landó, diszes váradai színház. Sok öreg ember
mondhat új Simeon éneket, kik bizonyára nem
igen gondolták, hogy ezt is megérik s Várad
agilis polgármestere úgy tekinthet a fényes
műsacsarnokra, mint egy emberül beváltott,
valóra vált ígéretre. A magunk részéről csak
örvendeni tudunk annak, hogy végre városunk
sem kénytelen szégyenkezni a többi városokkal
szemben, hogy a színművészet úszájának fa-
bódében ad hajlékot, de annak is, hogy a
színház által végre meg lett oldva a Bazár-
szoros oly égető, s a Bémer-tér nem kevésbé
fontos kérdése; amaz eltűnőn, szép, diszes
utnak adván helyet, emez gyönyörű befejezést
nyervén a színház pompás homlokzatában. A
Bémer-tér már is impozáns és méltó vis-à-vis-ja
a Szent László-térnek; ha pedig a színház jobb
oldalán lévő telkek beépülnek, akkor meg épen
diszes pontja lesz városunknak, holott azelőtt,
annak kellő közepén, valóságos szégyene, partie
hontouse-e volt. És azért, ha egy kissé aggódva
nézünk is a jövő elé, hogy városunk a szin-
művészetért ily nagy, szinte erejét meghaladó
áldozatot hozott, másrészt legalább némileg
megnyugtát az a gondolat, hogy ezt nemcsak
a művészetért hozta s hogy ez a befektetett
tőke meghozza majd kamatait. Addig pedig

örüljünk a szép középületnek, melynek meg-
alkotása a város történetében hatalmas lépés
a haladás útján.

Előre bocsátjuk a színház épülésének főbb
adatait. 1899 jul. 24-én mérték ki az épület
tengelyét, a mely a Fő-utcával párhuzamos,
és a kis-híd tengelyének felel meg; az alapozás
július 27-én kezdődött, október 14-én pedig a
falak fölemelkedvén a tető színvonaláig, meg
lehetett tartani a bokréta ünnepélyt; ennek
tehát most már egy éve. Egész télen át folyt
a serény munka, a mely hála Istennek, áldo-
zatot nem kívánt, emberéletben, s 1900 január
15-én az egész épület tető alá került. Az enyhe
száraz tél alig okozott csak valami nehézséget
is; végre 1900 június 23-án az épület külsőleg
készén volt, október elejére pedig teljesen.

A kívül modern renaissance, ugynevezett
bécsi, belül pedig rokokó stílusban épült színház
a Bémer-tér északkeleti oldalán áll, szemben a
kis-híddal, a Körös jobb partján, tehát az Olaszi
városrészben. Középszerű nagyságu épület, a
melynél a szegedi, pozsonyi, debreczeni, temes-
vári, pécsi, kassai színházak nagyobbak, de szép-
ségre, czélszerű, modern berendezésre nézve a vi-
déki színházak között nem sok párja akad. Az egész
épület hossza 51 méter, szélessége csaknem 30.
Alapszerkezet dolgában a párisi nagy operára,
vagy a bécsi új Burg-színházra emlékeztet,
vagyis a színház főrészei kívülről is igen hatá-

rozottan kidomborodnak, s így az épületnek
valóban specifikus jelleget kölcsönöznek.

E három főrészt: a lépcsőház és foyer, má-
sodsor a nézőtér, a melyet sokszögletű tető
föd, a szelelő laternával, végre hátul a mind-
ezek fölé emelkedő négyszögletes kupolával
födött színpadrész, melyet köröskörül a kisebb
helyiségeket magában foglaló alacsonyabb épü-
letrész fog át. Ez a berendezés a mily logikus,
észszerű, ép' oly jellemzatos és változatos.

A színház főhomlokzata a Bémer-térre
néz, s már a Szent László-térről, a templom
mellől pompásan fest. Inkább alacsony széles,
mint magas, a mint ezt különben a párisi nagy
operánál s így a bécsi és drezdai udvari szin-
házaknál is tapasztaljuk, de igen harmonikus
benyomást tesz, főleg ha a bémer-téri nagy
trafiktól, vagy pedig a Lukács-féle ékszer-
kereskedéstől vesszük szemügyre. Ez a két pont
a legalkalmasabb arra, hogy a színház egész
külsője érvényesüljön, s így minden jóra való
fotografusnak egyszer, s mindenkorra ajánljuk,
hogy ezt az álláspontot foglalja el. Az egyme-
letes homlokzat falmagassága 15.12 m., a kö-
zépő oromzatnál 18.28.

Közepén t. i. a homlokzat egész magas-
ságában diszes jóniai oszlopcarnok emel-
kedik háromszögletű oromzattal. Hat teljes,
sima, vájatlan oszlop tartja a csarnok menye-
zetét, míg a falnál ugyanennyi pillér van alkal-

mazva. Ez oszlopcsarnokhoz két oldalt félkör alakban két kocsifeljáró, elül pedig kilencz-fokos kölépcsőzet vezet fel. E kölépcsőzet két oldalán két kőszobor diszeleg, jobbról a tragédia, a szomorú játék, balról a komédia, a vigjáték allegóriája, mindkettő kétszeres életnagyságban ülve. Mayer Ede, budapesti szobrász mintázta és faragta ki mindkettőt s elmondhatjuk, hogy sikerülten. A kocsifeljáró két oldalán két-két három lámpás-kandeláber, bronzolva. Az oszlopcsarnok kép-párkányán (friz-én) arany, renaissance betűkkel e fölirat ragyog: *Szigligeti-színház*. A háromszögletű oromzatot pedig (a tympanon) nagy allegorikus szoborcsoportozat ékesíti: a haza allegóriája, a dal, zene alakjaival, összesen öt alak kétszeres életnagyságban, jó minőségű gipszből, Peller Ferencz, nagyvárad művész munkája. Természetes dolog, hogy valami phidias-i mértékkel nem mérhetjük szerény várad művésznök alkotását, de nagyjában sikerülten mondhatjuk azt, az architectura emeléséhez pedig jelentékenyen hozzájárul. Az oszlopcsarnok mellől oromzatán három akrotéria van, a hátulsón pedig középütt, az egész oromzat fölé emelkedve a magyar czimer pompázik két gyermek-angyallal. Jobbról-balról ismét két gyermek-csoport diszeleg, egy-egy két, egy álló és egy guggoló gyermek-alakból állván. Az egész homlokzat két szélén egy-egy pompás lant diszeleg a koronapárkányzat fölött lévő egyszerűbb párkányzaton. Az egész homlokzat egy emeletes, alacsony földszinttel, magas emelettel. Az oszlopcsarnok alatt három egyenlő ajtó van, e fölött három, felül félkörös ablak, melyek fölött ismét három piczi ablak van. Valamennyi fölé borul az oszlopcsarnok. Az oszlopcsarnoktól jobbra-balra az emeleten egy-egy félkörös ablak barok kerettel, a földszinten egyszerű négyzetes ablak. A homlokzat két szélén csak falszalag módjára van jelezve az oszlop helye, az oszlopfő helyett pedig két diszes barokk cartouche van alkalmazva, az architráv, kép-párkány, koronapárkány ellenben itt is ép'oly díszesen van kidolgozva, mint az oszlopcsarnokon. Kézből az egész homlokzaton, csak a lépcsőzet, a kocsifeljárók keretei, az oszlopok talapzatának egy része s két földszinti ülő szobor van.

Az egész homlokzat, a mely természetesen leggazdagabb díszítési része a külsőnek egyszerű világos szerkezettel, nemes renaissance formáival, impozáns oszlopcsarnokával, a föléje emelkedő nézőtér és színpad tetővel együtt a nevezett két ponttól nézve rendkívül harmónikus művészi benyomást tesz, szerény véleményem szerint a legszebb valamennyi vidéki színházaink homlokzata között. Jobban tetszik a budapesti Vigszínház rokokó-homlokzatánál is, bármily bájos legyen az, mert logikusabb, mert szervezesebb része az épülettestnek, a Népszínházénál pedig könnyedebb, egyszerűbb, e mellett, ami nagyon fontos dolog, plasztikusabb. Ha valaki, főleg reggelként, el-elnézi színházunkat a fény és árnyak arányos eloszlásánál, valóban a művészi szépnek összhangja az, amely eltölti és gyönyörködteti lelkét.

Az épület jobb és baloldali homlokzata természetesen sokkal egyszerűbben van tartva, de élénken lévén tagozva, épen nem tűnik fel üresnek. Oldalt az épület kétemeletes, leszámítva a főhomlokzattól jobbra és balra eső részt, három ablaknyi szélességben. Az emeletek természetesen alacsonyok, csak a főemelet, amelynek magassága az első emeleti páholyokéval és a foyer-val esik össze, magas. Valami harmincz ablak van az egész oldalon, mely pillérek helyett egyszerű falszalagokkal van tagolva, ajtó pedig három. A színház hátulso oldala a Apáczá-utczára néz, ámbár beljebb esik az utczavonalánál, úgy hogy az épület és utca között egy díszesen elkerített de — nem tudom miért — nem részarányos, diszkert foglal helyet. Az épület közelből így hátulról tűnik föl legmagasabbnak, amennyiben a színpad fölötti nagy kupola itt emelkedik, nem ugyan a homlokzat egész szélességében, mert, míg a homlokzat egész szélessége 35 méter, a színpad fölötti négyzetes kupola csak valami 24-34. A kupola külső magassága ellenbe 27-48 méter a kupola tetejét díszítő edényalaktól kiinduló póznát nem számítva. Az apáczák épületétől ez az oldal szintén jól mutat, leszámítva azt, hogy a kupola falazata egész 23-34-nyi szé-

lességében nemesak alaktalan, de határozottan üres, míg az alatta levő szélesebb épületoldal négy sor ablakkal valami 29 ablakkal van átörve s egy nagy 4-55 m. magas és 2-55 m. széles ajtóval, a diszletek 1 nagy ajtajával, mely fölött ismét egy nagy félkör alakú ablak van, mindkettő falszalag és párkány-keretbe foglalva, melyben a város domboru czimere ékeskedik, míg a két falszalag felső végét két férfi-álarcz ékesíti. Az alsó, ablakos nagy fal két oldalán nem egészen a szélén két diszliant van alkalmazva, a mely az alsó falból kiemelkedik s így átmenetet képez a magasabb kupolarészhez. Ezen az oldalon egyetlen ajtó van, az említett díszletajtó.

Az épület negyedik oldala egészen olyan, mint a Bazár-épület felé néző. Ez az utca most még dísztelen, mert csak a Középegy telek csuf kőfala szegélyezi, no meg egy új, de nem valami ékes emeletes ház: a díszletraktár, sőt a Bémer-tér felé néző sarok is beépítetlen. Ez azonban a Bémer-térről nézve nem nagyon föl-tűnő, inkább csak az apáczá-utczai szemlélet bántja. A főhomlokzat előtt, ha már ide térünk vissza, egy kis diszkert van, melybe nemrég apró puszpáng-szalagokat és nefeletset ültettek. Közepén egy kis kör alakú tisztás, hová talán egy szökőkút kerül valamikor. Ami a külsőt illeti, érdekes még az épület tetőzetét szemügyre venni, mert a modern színházak rendszeréhez képest ez a tető jelei markirozza legjobban a színház főrészeinek helyzetét.

A főhomlokzat felé eső előcsarnok, foyer, lépcsőház stb. részeknek megfelelő épület-részlet lapos tetővel van fődve, mely tető vékonyabban ugyan, de egészen körülhuzódik az épületen, a főpárkány fölött. Az ezután következő nézőtér több szöglet alakú, magasabb tetővel van fődve, melynek közepén egy kis sokszögletű kaliczka alakú toronyka, vagy laterna, (a szellőztető toronyka) emelkedik, melynek redőnyös ablakai vannak. E mögött emelkedik a négyzetes kupola, melynek fala a tető fölött 12-28 m. magasságban emelkednek, s amelyet baráncpán tető föl körülből olyan formán, mint a muzeum kupoláját. A kupola négyzetes falazatán csak jobbról, balról van ablak három-három, míg a szélesebb oldalon, tehát az Apáczá-utczára néző oldalon nincs ablak. A kupola pléh-teteje köröskörül kerek ablakokkal van ellátva. Ez a nagy kupola a város alacsony házai közül ugyancsak kiemelkedik, s így hozzájárul a város panorámájának élénkítéséhez.

Azonban azt mondja az irás: a király leányának minden dicsősége belül legyen. Áthaladva a nyílt oszlopcsarnokon, a félkör alakú előcsarnokba jutunk, mely a vigszínházi előcsarnok szakasztott mása egy félkör alakú, nem nagyon magas helyiség, melynek szemközti oldala is merő ajtó, s melynek rokokó boltozatát férfi és nő karyatidok, a falból kiemelkedő gipsz szobrok tartják. De csak deréktól kezdődő alapok; derékon alul mind pillérbe megy át. Az előcsarnok boltozata lapos és csinos rokokó gipszczirádákkal van ellátva. Jobbra balra az első ajtó két kisebb csarnokba vezet, melyekből viszont kilehet jutni két oldalt az utczára. Néyszögletű kis csarnok mindkettő. A Bazár-épület felőli csarnok falába egy vörösmárvány tábla van beeresztve, a következő arany betűs fölirattal:

I. FERENCZ JÓZSEF

Ő császári és apostoli királyi felségének
dicső uralkodása alatt

S Z É L L K Á L M Á N

miniszterelnöksége és belügyminisztersége

BEÖTHY LÁSZLÓ dr. főispánja

BULYOVSZKY JÓZSEF dr. polgármestere

idejében építtette

Nagyvárad város közönsége.

*

A baloldali csarnokban levő tábla felirata:

FELLNER és HELMER műépítészek

tervei szerint

BUSCH DÁVID városi főmérnök felügyelete

KRUBICZA JÓZSEF építész művezetése

alatt

1899—1900. évben építtették

RIMANÓCZY KÁLMÁN

GUTTMANN JÓZSEF és RENDES VILMOS

nagyvárad építészek.

De térjünk vissza a középső előcsarnokba, melynek hossza 12.80 m. illetőleg ez a félkör átmérője, sugara pedig 8.30 méter. Ez előcsarnokból jobbra balra indul ki két díszes lépcső az első emeletre, ezek mellett egy-egy pénztárhelyiség, a középső bejárattal szemben pedig a bejárat a földszinti ülőhelyekre. Ez az ajtó ugyan közvetlenül nem a nézőtérre viszen, hanem egy félkör alakú folyosóra mely két oldalt átfogja a nézőtérrel, s melyből jobbra balra két egyforma nagyságú oldalhelyiségbe nyílik széles átjáró: jobb oldalt a ruhatár, baloldalt a földszinti buffet. A berendezés egyszerű, az asztalos munka valamint itt, úgy az egész épületben, ajtók, állványok a most oly divatos vörösbarnán fényezett fából készültek.

De hagyjuk a mellékhelyiségeket, s lépünk be a földszinti nézőtérre ama sok ajtók egyikén át, melyek a körfolyosóból vezetnek oda. Szép kis interieur ez; kicsinynek mondom, mert egész belső hossza, az orchesterral együtt nem több 18.90 méternél, szélessége 14.70 s ekkora nézőtér nem lehet közép nagyságúnak sem nevezni; node azért ne busuljunk, mert van mégis 266 ülőhely benne, s hátul állóhely elég diákok részére valami 150—160 ami pedig a szépségét illeti, abban a tekintetben csakugyan kielégítheti a legelkényeztetettebb igényeket is. A földszinten csak 8 páholy van, két oldalt a színpadtól, az első emeleten ellenben 23, köröskörül a patkóalakú nézőtér. A második emeleten kevés páholy mindössze 10, ellenben van 110 erkélyszék és 120 ülőhely, végül vagy 410 állóhely, ami a karzatnak felel meg. Összesen 1230 ember talált helyet a színházban mint néző. A második emelet fölött két oldalt szép karcsu árkádkod vonulnak, a színpaddal szemben kevésbé karcauak, melyek mögött a második emeleti folyosó van. A mennyezet menedékes, lejt a színpad felé. Közepén nagy aranyrácsos szelelő van, amelyet széles kürtő köt össze a laternával. Ez aranyrácsos szelelő középpontjáról függ alá a szép, subtilis csillár, melynek villamos lámpái tündéri fényt árasztanak a nézőtérre. A csillár inkább hosszukás, mint széles, s azért aránylag kicsinynek látszik. A szelelő aranyrácsa körül pusztá a mennyezet; csak a széle felé eléventül meg rokokó-rácsokkal füzérekkel, kis putikkal. A proscenium páholyok különös díszben ragyognak: az első emeleti páholy felett pláne két-két domborművű génius h jlik össze a leggazdagabb rokokó ornamentika keretében. Minden páholy felett egy-egy villamos lámpa függ, melynek fényét azonban a kékes üvegkehely annyira mérsékelt, hogy a közvetlen közelből sem sérti a szemet. Uralkodó színek: a fehér, az arany s a sötét piros, mely a kárpitozásnál nyert alkalmazást. A földszinti székek hajlított fából készültek, Thonet modorban vörösbársony kárpitozásal. Három csoportban helyezték el, úgy, hogy két utca visz köztük. Minden szék támlájának közepén szám olvasható aranyhímzésű kivitelben. A kalapoknak a székek támlájának hátulján van akasztójuk. A székek maguk elől kényelmesebb lennének ellenben oly sűrűn vannak egymás mögött, hogy hosszúlábu emberek egy kis kényelmetlenség árán ülhetnek csak rajtuk. A nézőtér padolata linoleum-mal van beborítva ezzel a kitűnő kancsuk szerű anyaggal, mely nálunk Magyarországon először a várad színházban nyert alkalmazást. A linoleumot ezelőtt 40 évvel találta föl Walton, angol gyáros, tönkretéve ez angol viaszkos vászon ipart. Parafa-lisztből, nyers kancsuk-oldatból készül s kitűnő szigetelő anyag hőváltás és nedvesség ellen. A páholyok inkább hosszuk mint szélesek. Szélességük átlag 1.65 m. s így

nem igen tágasak. Sötétpiros selyemszerű, mintás szövettel vannak tapétázva, sima vörös atlaszszal kárpitozva. Minden páholyban van kis kerek tükör és ruhafogas. Ajtaik bizony elég szűkek.

A zenekar helye Wagner rendszeréhez képest el van sülyesztve; úgy hogy a zenekarból semmi sem fog látszani, ami szintén több szempontból előnyös berendezés. A színpad függőnye különös gondnal van keretelve; a függöny fölött Várad színes, aranyozott címere ékeskedik. A színpad nyílása mindössze 10 méternyi szélesség, de még mindig több egy méterrel a kecskeméti új színház függönyszélességénél. Függöny három van: egy diszes ünnepi, egy egyszerűbb és a vasfüggöny.

A nézőtérrel az előcsarnokba térve vissza, fölkeressük a diszlepcsőt, melynek fokai vörösmárványból készültek, s melynek falazata aranyozott gipsz-czirádákkal van ékesítve. A két lépcső két oldalt az első emeleti fő foyer-ba vezet. Kartámlája fönn a foyerban egy pompás bronzkandeláberrel van diszítve: két kis putti tartja a villamos lámpát.

Az első emeleti foyer diszes, gazdagon kiállított helyiség. Talaja diszes aszfalt mozaik, un terazzo mint a földszinti előcsarnoké. Alakja épen olyan, mint az előcsarnoké, s nagysága is annak felel meg. Itt is kariatidok tartják a mennyezetet, mely persze az előcsarnokénál sokkal fényesebben van diszítve. Három nagy üvegajtaja a Bémer-térre nyílik. Ez ajtóktól jobbra balra, tehát a homlokzat felé szintén, két diszes buffét helyiség van. A buffét két ajtaja mellett szemben egymással két aranyozott keretű nagy tükör pompázik, máj-színű márványlappal asztalkával. A foyer üvegajtaival szemközt van a bejárás az emeleti folyosóhoz, amely szintén félkör alakban fogja át a nézőteret, illetőleg az első emeleti páholyokat. Ez az emeleti folyosó sokkal diszebb, mint a földszinti. Aranytalpú vegyes zöld gyönyörű mintázatu tapéta borítja.

Jobb és baloldalt nyílik két oldali foyer, vörös bársony kárpitozású diványokkal, tükrökkel, villamos lámpákkal. Egynek-egynek hossza 13-15, szélessége 3-5 méter. Ablakaik a két oldalra nyílnak, illetőleg ajtaik is vezetnek két oldal-terrassera, ahová tűzvész esetén menekülni lehet. Egyébiránt a színház belseje merő vasszerkezet, amint azt, mikor még készülöben volt, láttuk magunk is.

De lássuk immár az egész épület legfontosabb részét, a színpadot. Mint már említettük, három függöny választja el a nézőtérrel. Az első vasfüggöny, a második a főfüggöny, vagy diszfüggöny, melyet valamint a kulisszákat Linhart Vilmos festett. Barock és rokokó czi-

rádák között allegorikus jelenet tárul elénk. Mennyezetes trónon egy ifjú pár, előttük zene, táncz, dal allegorikus alakjai. Vára-ra a legcsekélyebb vonatkozást se találni itt, de más-különbben se mondható valami művészi alkotásnak. Annak idején megmondottuk a magunk véleményét a felől, hogy minden művészetnek amennyire egyáltalán lehetséges nemzetinek kell lenni, de hiába. Az intézők még annyi hazafiságot se tartottak szükségesnek, amennyi a bódében érvényesült. Ott legalább a függönyön láttuk Katona, Kisfaludy, Szigligeti arczképeit. Itt semmi magyar, semmi váradi. Akár Bukarestben vagy Odessában volnánk. A főfüggöny teljesen elhibázott alkotás. A felvonások közötti függöny, a mely drapériákat ábrázol, annál sikerültebb. A színpad nyílása, a mint mondottuk épen tíz méter s így nem igen nagy. Az egész színpad szélessége ellenben 21-90 m., mélysége 9, de mögötte még egy hátsó színpad van, melynek szélessége 10-30, mélysége 5-75 m. Innen vezet ki a szabadba a nagy diszletajtó, a melyhez, minthogy a földszinten van, sülyeszthető hid vezet le. E hátsó színpadtól jobbra balra egy kézi diszlet-raktár, s egy kellékes szoba van.

A színpad magassága óriási, mert az a kupola fedelég, illetőleg padlásáig tart. A kulisszákat teljes magasságukban föl lehet huzni a kupolába, a nélkül, hogy göngyölni kellene valamit rajtuk. A kupola belseje csupa vaslécz, a kupola padlásán pedig csigák vannak. Vékonyka vaslépcsők visznek föl a kupola padlásáig, honnan a kerek ablakokból ki lehet látni a városra. A színpad alatt van a sülyesztő pincze kézi sülyesztő gépekkel. A Bazar felőli szögleten a házgondnok lakása a souterrain-ben, az egyetlen lakás az épületben. A színpadtól jobbra balra folyosókba jutni, innen az öltözőkbe. Az emeleten szintén vannak öltözők. A Bazar épületre néző souterrainben van az átalakító villamos telep. A villamosságot különben künn, a vízvezeték telepén produkálják s a Körös mentén, a korzón át vezetik, az Áldás-utczától kezdve föld alatt a színház épületbe, melyet valami 400 izzólámpa világít meg. Az egész épület t. i. villamos világításal van ellátva, künn azonban csak az oszlop-csarnok alatt van egy fehér-fényű lámpa, mert a gázgyárral kötött szerződés értelmében az épületen kívül villamos világítást alkalmazni tilos. Végül álljon még itt egy rövid költségvetés, a vállalkozók és az iparosok jegyzékével.

A kőműves, ács, kőfaragó, bádogos, facsement, aszfalt, szerkezeti asztalos, lakatos, mázóoló üveges, terrazzo (aszfalt mozaik) szobrász munka kivitelét Rimánóczy, Rendes és Gutt-

mann építők vállalták el, s kiállították az egészet 186,000 forintból.

A homlokzaton levő három gipszgyermek-csoport, a színház előtti két kőszobor elkészítetetését a budapest bécsi Beschorner-czég eszközölte 7700 frtnyi áron.

A belső gipsz-diszítést 23,000 frtért állította ki Peller Ferencz váradi szobrász.

A festést, aranyozást a pesti Eichhorn Vilmos czég vállalta el 4400 frtért. A kárpitos munkáért a váradi Kunz-czég 18,800 frtot kapott.

A vízvezetékéről és csatornázásról Klell Béla váradi vállalkozó gondoskodott, belekerült 4800 frtba.

Fűtés szellőztetés berendezése címén a budapesti Keller József-czég 11,000 frtot kapott.

A villamos-világító berendezést a Ganzgyár eszközölte 20,000 frtért.

A gépészeti berendezésről a budapesti B. P. H. Wagner-czég gondoskodott 9500 frtnyi összegért.

A színpadi diszleteket, s két függönnyt Linhart Vilmos készítette s kapott érte 10,000 forintot.

A színház mindent összevéve kerekszám-ban 330.000 frtjába került Nagyvárad városának.

Végül meg kell emlékeznünk azon derék iparosokról, akiknek értelmes szakavatott munkáját dicséri a szép műzsacsarnok. A kőfaragó munkát a kolozsvári Gerstenbrein Tamás, a bádogos munkát a váradi Vlád, Éber, Steiner a facsementet Biehn János, az asztalos munkát a szegedi Rainer Károly, a lakatos munkát a váradi Grüwald és Szántó, az üveges munkás Déry János, a mázóoló Havasi, a terrazót Nutha szolgáltatta. A szerkezeti lakatos munkát a budapesti szivattyú-gyár állította elő.

És ezzel egyszersmind befejeztük volna ismertetésünket. Nincs egyéb hátra, mint hogy a nagy mű alkotóinak gratuláljunk. Adja Isten hogy Várad színháza ne viselje hiába a magyar színműirodalom halhatatlan főmunkásának nevét, hanem legyen mindig a valódi, a lelkes, szívet nemesítő művészetnek hajléka, a terjedő, hódító igaz magyar műveltségnek, igaz magyar közszellemnek erős vára!*

Dr. Némethy Gyula.

* Nem mulaszthatjuk el, hogy Krubicza József mérnök urnak itt is szíves köszönetet ne mondjunk azon lekötelező előzékenységet és valóban önzetlen fáradozásért melylyel több ízben is kalauzolt bennünket a színház-épületben, sőt a színház terveit is rendelkezésünkre bocsátotta.

Visszapillantás.

Több mint száz évre tekint már vissza a nagyváradi színészet mint olyan időre, a melyről történelmi biztos feljegyzések kalauzolnak évről-évre. Száz éven tul kezdenek az adatok ritkulni. Mint mikor a mezei ut a rét virágai közül sötét erdőbe megy át, a hol eleinte még tisztán megy az ösvény a fák között, majd egy-egy fa vagy bokor meg-megszaggatja, aztán már csak nyomok, foltocskák jelzik, végül pedig teljesen elvész a sűrűben, a sötétségben.

Mikor a nagyváradi állandó színházat felavatjuk, két gondolat támad az emberben önkéntelenül. Egyik az, hogy miként jutottunk idáig? A másik: hová jutunk innen?

Az elsőre nem olyan nehéz megfelelni. De ki adhat választ a másodikra?

*

Legelső nyom, mely a váradi színészetre utal, az az adat, hogy az erdélyi fejedelmek idejében itt református főiskola volt. Ennek működéséről ugyan nem tudunk mást, mint hogy volt, mert a törökök betelepítése az iskolát 1660-ban megszüntette; de mert a többi iskola is tartott színi előadásokat, sejthetjük, hogy bi-

zonyára a nagyváradi sem maradt hátra ebben a tekintetben.

A törökök betelepítése, Nagyvárad bukása után a református főiskola Debreczenbe költözött át. Mikor pedig a töröktől visszavették Nagyváradot, a helyreállítás nehéz munkájára tanügyi téren a jezsuitákat hívták meg.

Ez az a kitűnő rend, mely mindenkor a korhoz alkalmazkodva, a korszerű fegyvereket halmozta fel fegyvertárában s azokkal vívta győzelmes harczeit az egyház érdekében. Belátták ez időben az iskolai drámák nagy jelentőségét is és lelkes buzgalomban ezt az eddig szárazon, rideg dialektika fegyverét használt eszközt élénk, új szellemmel áthatva, a jezsuita nevelés egyik kiváló fontosságu elemévé tették. A szerzetesek iskoladrámái közül nem egyet emleget ma is az irodalomtörténet, mint megörzésre érdemes alkotást.

Évenként 2-4 előadást tartottak a jezsuita iskolában, melyeken megjelent a bihari nemes-ség és a váradi polgárság színe-java. Színészetünk igazi kezdetét tehát a jezsuitáknál kell keresnünk.

Zenés előadások szintén ekkor kezdődtek Patachich Ádám báró, váradi püspök mint kiváló zenekedvelő egész operatársulatot tartott udvarában, melynek egy évig Haydn József öcsese, Haydn Mihály is volt a karmestere. Ez a társulat legfőbbképpen oratoriumokat adott elő, mely előadásokon mindig ott voltak a nagyváradi előkelőségek, de valóságos operaelőadással is kísérletet tett az utolsó karmester, Ditters. Sajnos, a művészi előadásokat felsőbb parancsra be kellett szüntetni.

Ettől kezdve a nagyváradi színészet német társaságok kezében volt. Városunk régi magyar lakossága a 30 éves török uralom alatt kipusztult, annak helyébe német telepesek jöttek, kikben ennél fogva a német színészek nagy pártfogóra találtak. Működésükről nincs sok adat. Nem volt más hivatásuk, minthogy ébren tartották a színészet iránti lelkesedést s felkeltették a magyar művészet iránti érdeklődést. Mikor ez meg volt, az ő feladatuk sem terjedt tovább, eltűntek nyomtalanul.

*

1798-ban az akkori kolozsvári színtársulat magyar előadásával kezdődik a váradi színészet újabb korszaka. Rhédey Lajos gróf főispán, valamint az egész vármegye hazafias lelkesedése akkora volt a színészet iránt, hogy Kelemen László, a budapesti magyar színjáték bukása után társulatával ide akart jönni s Nagyvárad központtal a Tisza vidékén akart működni. Erre tervet is dolgozott ki, melyből azonban semmi sem lett.

Wesselényi báró társulata az 1797—98-iki felette nehéz idény után Magyarországra kirándulást tett s ez alkalommal jutott Nagyváradra Debreczenből. Előadásait 1798. aug. 26-án nyitották meg a *Siketnéma* vigjátékkal; ezt az évfordulót két évvel ezelőtt Nagyvárad közönsége nagy fényvel ünnepelte meg.

A kolozsváriaknak itteni időzésük alatt annyira megtetszett a város, hogy később a társaság egy része elszakadt s Nagyváradra jött, hogy Kotsi Patkó János igazgatása alatt tartson előadásokat. E társaságra vonatkozólag van a megyei levéltárban egy érdekes utasítás a cenzor számára. Ennek átolvasása után látjuk, micsoda neveléses akadályokkal kellett a nagyváradi s egyáltalában a magyar kezdő színészetnek megküzdnie. Ilyen szabályzatot kapott kezébe Miller Jakab cenzor, egy elmaradt német bácsi, a kivel szemben Kotsi Patkó János kiváló tehetsége tudott csak mégis némi eredményt elérni. Mellette föl kell még jegyeznünk a nagyváradi színészet uttörői közt Kelemen László nevét is.

*

Két kiváló pártfogója volt ekkor színésztünknek: Rhédey Lajos gróf főispán és Sándorfy József. Az előbbi jövedelmének nagy részét, utóbbi egész vagyonát erre a célra áldozta.

Sándorfyról jegyezték fel egy érdekes kis adomát.

A társulat komikusa, Nagy Pista gróft akart játszani, de csak egy lyukas nadrágja és foltos kabátja lévén, Sándorfytól kért egy tisztességes öltözetet. Meczenása azonban azzal utasította el, hogy ha a ruha elkerülhetlenül szükséges, *lopjon magának* egyet. Nagy Pista megköszönte a jó tanácsot s rögtön ellopta az előszobából magának Sándorfynek új fekete öltönyt. Este aztán nagyot csodálkozott Sándorfy, mikor Nagy Pistán a saját féltett ruháját megpillantotta, de még az az elégtétele sem volt meg, hogy összeszidhatta volna érte a kedvelt komikust; hiszen az csak az ő tanácsát követte.

Nem csoda, ha ilyen uri passzió folytán Sándorfy halála után vagyonára csődöt nyitottak.

Valószínűleg ez a példa riasztotta el a nagyváradi közönséget a színészet csekélyebb mérvű pártolásától is.

*

Sándorfy halála után zavaros idők következtek a nagyváradi színészetre. Egyrészt küzdöniök kellett az itteni magyar közönség közönségével, másrészt a nagyváradi németiség igényeivel. Hogy milyen erős volt még akkor az itteni német elem, mutatja az a körülmény, hogy a magyar színtársulat német nyelven tartott több előadást.

Nem is maradt meg itt egy társulat hosszabb ideig. Valahány színigazgató a Tisza mellékén járt, mind betoppant ide rövidebb vagy hosszabb időre. Természetesen, ennek a sok vándorlásnak az volt a következménye, hogy egyik társaság sem tartotta a művészi színvonalat szembe előtt, mint az Sándorfy idejében történt, hanem a mint megvolt a remélt jövedelem vagy a mint nem volt többé semmi remény, odább álltak.

Nem is marad ebből az időből egyéb feljegyzésre méltó esemény, mint hogy egy kiváló népszínmű énekes annyi bort ivott valamelyik este előadás alatt, hogy a függőnyt le kellett bocsátani s az előadást nem lehetett folytatni.

*

1848-at megérezte a színház is. Az előadások egyszerre hazafias színt öltöttek magukra, de nem viselték sokáig. Előbb a Sas, aztán a Zöldfa foglaltatott le katonai czélokra s így nem volt előadásokat hol tartani. Régebbi időkben állott még egy aréna a Rhédey-kertben is az előadások céljaira, lehetett használni az Apolló nagytermét is, de ezek ekkor már használhatatlanok voltak. Így aztán a nagyváradi színészet helyszüke miatt két évre kimaradt a közéletből.

A forradalom után csak lassan tért magához a színészetünk; de minden egyes napja haladást, erősödést jelentett. A színház volt akkor az egyetlen hely, a hol a nemzet fiai összegyűlhettek és rejtett czélzásokban fejezték ki elkeseredésüket, titkolt reményeiket. Nagyváradon is a hazafias szellemű darabok voltak leginkább műsoron, ezeknek volt óriási közönségük. És míg egyfelől ez az irány a hazafiaságot élesztette, addig az általános izlésre is fejlesztőleg hatott, mert kiszorította az eddig általános kedveltségnek örvendett német rémdramákat.

Ebbe a korba esik egyuttal több jelentős országos hírvélemény nagyváradi szereplése. Hozzávéve a forradalom előtti és a kiegyezés utáni évekből is néhányat, mint nagyváradi színészeket látjuk feljegyezve Prielle Kornéliát, Blaha Lujzát, Jókainét, Pallay Edét, Káldy Gyulát, Vidor Pált, Odry Lehel, Krasznay Mihályt, Vizvári Gyulát, Vizvári Gyulánét, Follinusz Aurélt, Szentgyörgyi Istvánt stb.

Ez volt a legjobb társulat egész Magyarországon a Nemzeti színház után. Nem csoda ha meg is becsülte Debreczen is, Nagyvárad is mikor felváltva hol egyik, hol másik városban játszottak. S most, mikor az új állandó színházba belép az új társulat, nem kívánhatunk nekik szebb erkölcsi sikert, mint a milyet az önkény uralom idején ez a debreczen-nagyváradi társulat kivívott.

*

Az újabb kor története az állandó színház építése körül összpontosul, melylyel más helyen foglalkozunk. Itt még a Nagyváradon 1850. év óta működött igazgatók névsorát adjuk a következőkben:

Kilényi Dávid 1850—52.

Havi és Szabó 1852.

Gócs és Latkóczy 1854.

Szabó József 1856.

Hetényi és Molnár 1857.

Szabó József, Havi Mihály 1858.

Molnár György 1859.

Buday Józsefné 1860.

Latabár Endre 1862.

Hubai Gusztáv, majd Szabó és Filipovics 1862.

Follinusz János 1864—61.

Reszle István 1865.

Aradi Gerő 1866.

Szabó József 1867.

Szatmáry Károly 1867.

Kőmives Imre, Dragos Károly 1869.

Völgyi György 1871.

Szabó József 1871—1876.

Bogyó és Mándoky 1876.

Mándoky Béla 1877—1880.

Mosonyi Károly 1880—83.

Nagy Vincze 1884—85.

Krecsányi Ignác 1886—87.

Kolozsvári színi szövetkezet 1888—1890.

Aradi színi szövetkezet 1891—96.

Megyeri Dezső 1896.

Leszkay András 1897.

Bölgöny József 1898—99.

Somogyi Károly 1900.

*

Somogyi Károly nevéhez fog fűződni az első lépés a nagyváradi színészet állandósítása történetében. Tőle függ, hogyan fogja ezt a lépést megtenni.

Nagy tér áll előtte. Ma a színművészet a fejlődés olyan magas fokára ért, a honnan a legnagyobb hatást képes elérni abban az irányban, a melyben akarja. Nagyszerű, gyors volt ez a fejlődés, nem csoda, ha haladás közben olyan elemeket is vett fel magába, a melyek nem férnek össze a művészetről alkotott ideális fogalmainkkal.

Somogyi Károly nevéhez fog fűződni, vajjon a nagyváradi színművészet ebben az idealistikus irányban halad-e, vagy átveszi-e a budapesti Vigszínház és Magyar Színház árnyoldalait, a magyar színészet szegényfoljait. Mindez csak Somogyi Károlytól függ — és a nagyváradi közönségtől.

Mi bizunk mind a kettőben.

—r.

Az utolsó öt év.

Egy fél század óta . . .

Öt évtized váró óhajta teljesebbé ment. Ott diszeleg Nagyvárad legszebb pontján a monumentális alkotás, a melyben meleg otthont, beczéző fogadtatást talál egy magyar színészgárda.

Nem tudjuk, mit hoz a jövő, de az »Isten hozott!« öszinte, igaz, mert e város jövő művészi életének első harczeit látjuk e derék csapatban.

Üdvözöljük őket, vezérükkel elükön, aki már akkor szolgálta a magyar színművészetet, mikor a legtöbb esetben csak a lelkesedés, a magyar nyelv szeretete és istápolása vitt valakit a színpadra.

Megvagyon írva avatott tollak által a magyar színészet multja, ezt nem ismétljük, hanem vessünk egy visszapillantást arra az öt évre, a melynek küzdelmeiből emelkedett ki a művészi palota, a melyet Nagyvárad lelkes közönsége a magyar vidéki színészet, a magyar nemzeti kultúra fejlesztésére emelt.

*

Boldog emlékü *Gyalokay* Lajosnál láttam a »Hazánk s a külföld« egyik kötetét, az ötvenes évek valamelyikéből. A szöveg közzé nyomott egyik rajz a nagyváradi *állandó* színház képét mutatta.

Rég mult idő, kicsi igények.

Olyan ez a színház, mint a régi fabódénk,

mintha arról vették volna később ehhez a mintát. De kőből volt tervezve.

És ötven év kellett, míg az eszme testet öltött, de hát ezzel is úgy vagyunk, mint a tőkével. Gyarapodik idők idejével s a képzel egyszerű épület modern színházzá nőtt a fél-század alatt.

És e félszázad mennyi harc, mennyi küzdelem hevét tudja felmutatni.

Eleintén emlegették, tervezgették, de alig mentek tovább, mint azok a politikusok, akik egy szent eszme megvalósítását lelkükből óhajtják, epednek érte, ám de jó maguk is tudják, hogy az idő nem alkalmas az eszme megvalósítására, hanem azért legalább szentel-

nek évenként egy napot az ideálnak szaz eszme ébrentartására.

Hosszu évtizedekig aludt Nagyváradon az állandó színház ügye, csak egy-egy szinelőadás-sal fejezte ki a város közönsége óhaját, vágyát utánna s hogy az eszme él.

Minden időben kikötötték a nyári színház-társulat igazgatójával, hogy egy előadást köteles rendezni a nagyváradi állandó színház alapja javára.

Igy szaporodott csekély összeggel évről-évre a színház-alap.

*

Szükség van-e Nagyváradon a téli színházra?

Nagyváradon sokan ösmerték a magyar színművészet koszorus alakját: *E. Kovács Gyulát*.

Jeles, kedves ember volt, de színtügyi dolgról csak színész emberrel szeretett beszélni.

Már meg volt szavazva a nagyváradi színház építése s éppen egy zajos közgyűlési színház-vita után kérdeztem, hogy miként vélekedik a leendő nagyváradi téli színházról.

Pár percig maga elé nézett s látszott, hogy nincs kedvére a kérdés, de mégis csak megszólalt:

— Nagyvárad ma olyan intelligens város hogy hosszu évtizedek után már erkölcsi kötelessége egy modern színház építése. De a magyar vidéki színművészet szempontjából határozottan káros lesz az a színház, mert a legjobb nyári állomást huzzák ki a lába alól egy jó társulatnak. Téli állomás még csak kerül...

Igaza volt, nem-e! Színészember a megmondhatója.

*

Nagyváradon az utóbbi öt év története enged bepillantást abba, hogy miként létesült a nagyváradi színház.

Harcz, harag, türelmetlenség, guny, itt-ott dacz vonul végig szoros láncolatban a város zöld asztala körül ez öt év alatt.

Attól a perctől keletkezik ez, amikor a többség kimondotta, hogy: *építünk!*

A törvényhatóság tagjai három csoportban sorakoztak.

Az egyik csoportnak kellett színház, de csak a — Nagypiaczon.

A másik csoportnak is kellett a színház, de csak a — Bémer-téren.

A harmadik csoportnak nem kellett színház, mert előbbre tették az iskolákat stb. De ez a csoport egyben úgy gondolkodott, hogy ha mégis lesz színház, az a Bémer-téren legyen s a Bazár-szoros kiszélesítésével kapcsolatosan létesíttessék.

Nagyvárad akkori ösz polgárnagyja teljes erőből küzdött a színház építése ellen s a jó gazda ezuttal hálátlan szerepét választotta. Nyíltan sikra szállt s egy alkalommal azzal válaszolt egy interpellációra:

— Előbb járdát, utat csináljatok s világitást adjatok, hogy télen járhatson színházba a közönség!

S midőn látta, hogy ellenzése nem bírja utját állani a színház építésének — félre állott.

Utódja teljes odaadással lépett az ügy élére s hogy sikerrel, — elég rámutatni a díszes épületre.

Mi lesz a jövő, azt természetesen még elfedi az a bűvös fátyol, amin talán keresztül látott a mi öreg podesztánk.

*

Kicsi a színház!

Ez a legujabban kiadott jelszó. És hogy igaz, azt a laikus is konstatálja.

De ugyan ki itt a hibás?

A tervező? — Nem!

Nagyvárad város közönsége, illetve a ki azt a tanácsot adta a törvényhatóságnak, hogy 1000 emberre készíttessen tervek.

1895-ben akként bizta meg Nagyvárad városa a bécsi Helmer és Fellner czéget, hogy 1000 nézőre készítsen tervet.

És a színház 1230 nézőre van építve.

Ki a hibás?

*

De hisz most már nem is ez a kérdés.

Ha ki lehetne tolni a színház falát, bizonyára Somogyi volna az első, a ki neki állana s még segítségül hívná a gárdáját is.

Egy kötelesség hárul Nagyvárad közönségére.

A megnyitó előadásra nem lehet kiadni elég jegyet, mert akkor az emlékezetes Elektra előadást kellene megismételni. Talán a Bémer-tér befogadná a nézőközönséget.

Nagyvárad közönségének erkölcsi kötelessége, hogy támogassa azt az igazgatót, a ki ilyen kicsiny színházban is vállalkozott arra, hogy előkelő művészi nivón álló társulatot hozzon ide a kétes anyagi sikerrel szemben.

Ha beleépítettünk olyan rengeteg összeget a díszes palotába, gondolkodjunk arról is, nehogy — üresen álljon.

*

A nagyváradi Szigligetiszínház építése tulajdonképen az utóbbi öt évvel van szoros kapcsolatban.

1895-ben határozta el Nagyvárad város törvényhatósága, hogy felépíti az állandó, helyesebben téli színházat s e célra 30,000. frtot szánt.

Nagy csatározás folyt a felett, hogy pályázatot hirdetnek a színház terveire.

A próbálkozás meg is történt s kitűnt, hogy a tervek nem jők.

A színház-tervezésben világhírré emelkedett bécsi Helmer és Fellner-czég kijelentette a hozzá intézett felhívásra, hogy pályázni nem fog, mert ez előtte idegen dolog. Csak megbízást fogad el.

Ez meg is történt s 18600 frt. tiszteletdíjért elvállalta a tervezést és az építés felügyeletét. A miniszter jóváhagyta ezen kötetést. A Helmer és Fellner czég kezességét vállalt arra nézve is, hogy a színházat 328,000 frtból felépítik.

Az ez évi okt. 11-iki közgyűlésen Szokoly Tamás hevesen ellenezte az építést. A közgyűlés határozatát megfellebbezte.

A belügyminiszter ezen határozatot, a mely szerint a színházata Nagypiaczra szándékoztak építeni, helyben hagyta s nem vette figyelembe Szokoly felebbezésének azon indoklását, hogy a nagy terhet nem bírja meg a város.

A Nagypiacz helyett a Bémer-tér.

A következő (1896.) év tavaszáig felmerült a bémer-téri színház eszméje, de erről csakhamar lemondtak s a Bazár-szoros kibővítését akként akarták megoldani, hopy a Mayr, Weiszlovits és Hillinger házból elől levágnak pár métert s az ügyet az eredetileg színháznak megvásárolt Safrad-ház kérdésével óhajtották összekapcsolni.

A Nagypiacz párt, vagyis inkább a színház buzgó hívei viszont a milleniumot akarták felhasználni a színház ügyének gyorsabb előrevitelére.

A színház tervek bemutatásával egyidejűleg Gyalóky, Mezey Mihály, Rendes Vilmos, Száhländer Károly, Bozóky Béla, dr. Várady Zsigmond, Guttman József, Beczkay Lajos, Hoványi Géza, dr. Berkovits Ferencz, Huzella Gyula, dr. Kornstein Lajos, dr. Munk Béla, dr. Radó Ignác és Farkas Izidor sürgős indítványt adtak be, hogy a május 11-én tartandó

milleniumi diszközgyűlés tárgysorozatába vegyék be, miszerint Nagyvárad város közönsége elhatározta, hogy az »Ezredév színház« alapkövét még ez évben leteszi — természetes a Nagypiaczon.

Mivel azonban ez heves vitát idézett volna elő, amelylyel a milleniumi diszközgyűlés méltóságát sérteni nem lehetett, az indítvány az iratcsomók közé került, mint tárgytalan.

1000 nézőre

Csakhamar a zöld asztal mellé kerültek a színház tervek, 1000 emberre volt készítve. Tetszett mindenkinek, s a pályázatot az építésre ki is irták.

Busch Dávid főmérnök ám nem volt megelégedve vele, mert észrevette, hogy a terv és a költségvetés nem egyezik. A terv keresztül vitele többbe kerül, mint a költségvetésben fel van véve.

Ugy a tervet, mint a költségvetést kiadták a szépszétségi, színtügyi és pénzügyi szakbizottságoknak.

Kitűnt, hogy a f. ljáró (rámpa) 12,000 frt. költsége nincs felvéve a költségvetésben.

De Nagyvárad város törvény hatósága már ekkor mit tehetett, — megszavazta az újabb 12,000 frtot s így a 328,000 frtról 340,000 frtra emelkedett az építési költség.

Ennek fedezésére az 1897. évre 200,000 frtot, az 1898-ra 140,000 frtot vett fel a költségvetésbe.

Az idő kereke azonban haladt s elérkezett az 1897. év. Az időben már mutogatta a főszámvevő a közköltő emelés mumusát, de a várospénztárban is volt még az 1,800,000 forint regále kötvényből 630,000 frt értékű.

A törvényhatóság hét tagja: Mezey Mihály, dr. Berkovits Ferencz, dr. Radó Ignác, dr. Várady Zsigmond, Reismann Mór, Farkas Izidor, Kunz Gusztáv buzgó nagypiacz-pártiak indítványt adtak be január 13-án, hogy a törvényhatóság irjon fel a tervek mielőbbi jóváhagyásáért a miniszterhez, egyben határozzák el, miként a regále kötvényekből 340,000 frtot a színház építésére fordítanak.

A január 14-iki közgyűlés, heves ellenzés daczára 62 szóval 34 ellen megszavazott a színházra a regále kötvényből 340,000 frtot.

Csakhamar visszajött a miniszter határozata, hogy nem hagyhatja jóvá a terveket, mert a rámpa és színházi kőalakok 14,000 frt több kiadást okoznak s más műszaki hibát is találtak.

Busch Dávid és a tervező czég átdolgozták a terveket s egyelőre elejtették a figurális részt és a parkirozás keresztül vitelet.

Igy vélték a több kiadást apasztani.

Sztarill Ferencz terve.

És most jutott a nagyváradi színház sorsa forduló pontra.

1897. febr. 7-én benyújtott Sztarill Ferencz egy általa készített tervet, a mely a színházat a Bémer-térre terelte vissza. A beadványt Kímanóczy Kálmán és Guttman József is aláírta.

Ezen terv szerint a Bazár-szoros megmaradt volna eredeti állapotában. A színházat a mai helyére tervezte, de a Bémer-tér felé kijebb, akként, hogy a színház háta megett utca nyitással egy háztömb lett volna Apácza-utcára.

Ezt a tervet a Helmer és Fellner czég és Leszkay András is helyesebbnek találták, mint ha a Nagypiaczon épül a színház. Azonkívül 64 városatya adott be indítványt az új terv elfogadása mellett.

A talaj megvizsgálás is kedvezőbb eredményt mutatott, mint a Nagypiaczon.

De a Nagypiacz-párt is résen volt.

Amint látták az új veszedelmet, márczius 6-án Mezey Mihály lakásán szűkebb értekezlet tartottak s megindították az ellenmozgalmat a nagypiaczi színház érdekében.

Ez időben tette Ritoók Zsigmond azon nyilatkozatot, hogy ha kell deputációval megy a miniszterhez a Bémer-téri színház érdekében.

Sztarill Ferencz újabb tervét kitérték az április havi közgyűlésre.

Tervözön.

Csőtől jöttek ezután az újabb és újabb és újabb tervek.

Ländler Ferencz adott be tervet, a mely némi részben eltér a Sztarillétől.

Sztarill Ferencz pedig egy legújabb tervébe már a Bazárszoros kiszélesítését is felvette. E szerint az összes házakat, mint a végleges kivitelnél megveszik s lebontják. A mostani Bazár helyén két földszintes bejárat lett volna 24 boltal Apácza-utcán a színház mögött a megmaradt telkeket házhelyekül eladják. A Bazárt 45,000 forintért volt hajlandó felépíteni. Kimutatta, hogy a jövedelem fedezné a kamatot.

Alig érkezett le a miniszter döntése, hogy a 340,000 frtot a regále kötvényből engedélyezi, — már be volt adva Stern Márton Salamoni terve, hogy a színházat sem a Nagypiaczra, sem a Bémer-térre ne építsék, hanem a Szent László-térre.

Az utolsó terv.

És most érkezett be még egy terv; ez már aztán valóban az utolsó volt.

Rimanóczy Kálmán adta s eszerint épült fel a színház és Bazár bérház. Ez utóbbi jövedelmét évi 20,000 frtot biztosított 10 évre.

De azért még sok harc volt míg a terv a megvalósulás stádiumába jutott:

A nagypiacz-párt ismét életjelt adott magáról s a városházán kívül, a közönség között társadalmi uton akart újabb híveket szerezni. Dr. V. Zs. »Zürzavar a színház ügyében« cím alatt egy füzetben csoportosította mindazokat az érveket, a melyek felhozhatók voltak a Bémer-téri színház ellen. Különösen arra helyezte a fősúlyt, hogy a Bémer-téri színház finanszírozása 716,000 frtot nyel el.

A két párt közötti harc a szeptember 9-iki városi közgyűlésen csucosodott ki.

A tanács elfogadásra ajánlotta a Rimanóczy tervét.

A többség vita nélkül akarta elfogadni a terveket, azonban Mezey Mihály nagy zajban indítványozta, hogy a korábbi határozathoz képest azonnal kezdjék meg a színház építését a — Nagypiaczon. A Bazárszorost különítsék el s e célból a tanács a Mayr, Weiszlovits és Hillinger házakra indítsa meg a kisajátítási eljárást.

Rítóók Zsigmond nagy tetszés mellett hatalmas beszédet tartott a Bémer-téri színház és Bazár kiszélesítés mellett. S a tappsal honorált beszédnek meg volt a sikere.

A szavazásnál 70 bizottsági tag nyilatkozott a Bémer-tér és 34 a Nagypiacz mellett.

Ezen közgyűlési határozatot ugyan megfélembeték, de a miniszter 1898. márczius 12-én küldött leiratával a közgyűlés határozatát jóváhagyta s a felebbezéseket elutasította.

Daczára a jogerős közgyűlési határozatnak, a nagy piacpártiak még többször megkísérelték a Bémer-téri színház építésének lehetetlenné tételét, de mint az eredmény mutatja, eredménytelenül.

Tóth Ferenczcel és Hillinger Lipóttal barátságos uton sikerült a megegyezés, de Mayr Sándor és Weiszlovits Adolf oly magas összeget kértek a házaikért, hogy a város kénytelen volt a kisajátítási eljárásához folyamodni, amit a miniszter engedélyezett is, sőt kimondotta a sürgősséget.

A kisajátítás ügye még nincs befejezve s így nem tudhatjuk, milyen lesz az a végösszeg, amit a Curia a házakért meghatároz.

Az 1899. évi május 13-iki közgyűlésén még egy heves vita volt. Kurländer Ede dr. 47 társával a színházépítésnek a napirendről való levételét indítványozta s beszédében szólott a Faraók koráról, a rabszolgákról stb.

Rítóók Zsigmond ám egy fulminans beszédben védelmére kelt a Bémer-téri színháznak, s ennek hatása alatt az indítvány aláírói közül is többen az indítvány ellen szavaztak s azt a nagy többség elejtette.

A heves viták ezzel véget értek.

Meghirdették a pályázatot, a melyben egy aradi cég volt a legolcsóbb. Rimanóczy Kálmán azonban utólag ajánlatot tett olyan összegre, mint a legolcsóbb aradi cég, s a közgyűlés a színház építését reá bízta.

Még az elmúlt év derekán aztán megjelentek azok a bizonyos »tótók« a csákányokkal s megkezdték a rombolást.

Érdeklődéssel néztük, miként omlanak össze napról-napra a régi épületek falai s emelkedik a romok közül diszes színházunk.

Vidosits Gyula.

A szintársulat.

A nagyvárad nyári fabódéra mindég volt elég pályázó színigazgató s ez nagyon elkönyeztette Nagyvárad város közönségét. Minden áldozat nélkül a legjobb vidéki szintársulatot kapta minden időben.

Most az első téli szezonra a három pályázó közül Somogyi Károlyt találta legméltóbbnak a város törvényhatóságának többsége, hogy a nagy áldozatokkal létesített új színházban szolgálja a magyar kulturát.

A társulat igazgatója: Somogyi Károly régi kiváló és kipróbált színészember. Eddigi működéséről, pedig ez évtizedekre terjed, csak az elismerést és dicsőretet hallottuk. Agilis, tevékeny ember, akit nem csupán az vezet, hogy minél több bevétele legyen, hanem törekszik az erkölcsi sikerre is.

A társulat tagjait még nem ismerjük, azonban bizunk az igazgató becsületes törekvésében, hogy olyan társulatot csoportosított, a mely méltó lesz a nagyvárad mütigényekhez.

A társulat tagjainak névsora a következő:

Nők: P. Adorján Berta és Balázs Olga drámai hősnők, B. Csik Irén coloratur, Örley Flóra, Forrai Ferike, Parlagi Kornélia, Barna Jolán, Lányi Edit szubrettek, Batizfalvy Gizella, P. Szép Olga, Kovács Mariska drámai szendék, Somogyiné Nagy Julia, Benkő Jolán anyaszínésznők, Szohner Olga naiva, Ábránkay Mariska, P. Horvát Irma, Borsodi Piroška, K. Biró Anna, Dercsényi Julia, Delin Henrikné, Erdei Berta, Egyed Lenke, E. Egyed Margit, Fekete Etel, Halász Anna, Kaposy Rózsa, Kéry Jolán, Komáromi Mariska, Szilágyi Dezsőné, Szilágyi Ödönné, Szécsényi Erzsébet, Tóvári Anna, D. Tóth Bözsi, Virág Irma, karénekesnők.

Férfiak: Balla Kálmán társalgási, Bognár János apa, Berezi Gyula komikus, Balla Imre karénekes, Deésy Alfréd szerelmes, Dellin Henrik karmester, Erdélyi Miklós titkár, Erdélyi Sándor karénekes, Füredi József komikus, Fekete Ferencz karénekes, Földváry Hugó karénekes, Gáthy Kálmán szerelmes bariton, Gaidzinszky Pál karénekes, Heller Béla karmester, Herold Ede karénekes, Hegyi Sándor karénekes, Könyves Jenő hősszerelmes, Kalmár József tenor, Koháry Pál karénekes, Kutasy Endre karénekes, Latabár Endre karénekes, Madass Pista segédszínész, Miksay Emil karénekes, Markó Elemér sugó, Nyáray Antal komikus, Peterdi Sándor hős, Perényi József tenor, Pintér Imre bariton, Papp János karénekes, Rákosi Gáspár opera baritonista, Somogyi Károly igazgató, Ságby Zsigmond apa, ifj. Ságby Zsigmond karénekes, Sándory Kálmán karénekes, Sarkady Endre karénekes, Szilágyi Dezső komikus, Szarvasi Sándor jellem, Szilágyi Ödön karénekes, Sente Rezső karénekes.

A műsor.

Az október hónapra összerakott műsor a következő:

Hétfő: Prolog, Hunyady László.

Kedd: Prolog, Hunyady László.

Szerda: A hol unatkoznak.

Csütörtök: A hol unatkoznak.

Péntek: Görög rabszolga.

Szombat: Görög rabszolga.

Vasárnap délután: Babszem Jankó, este: Kurucz fufang.

Hétfő: Kurucz fufang.

Kedd: Divathölgyek (Demimonde).

Szerda: Divathölgyek (Demimonde).

Csütörtök: Kertészleány.

Péntek: Házi béke.

Szombat: Troubadour.

Vasárnap délután: Vén bakkancsos, este: Csikós.

Hétfő: Hamlet.

Kedd: Troubadour.

Szerda: Hunyady László.

Csütörtök: Molnár és gyermeke.

A főpróba.

Tegnap este tartották meg a ma esti előadás teljes jelmezes főpróbáját az újságírók és csekély számu meghívott vendégek előtt, természetesen előre nem irhatunk az előadásról semmit; de annyit elárulhatunk, hogy a csekély számu közönség teljesen meg volt elégedve az előadással és ha a ma esti előadás csak olyan is lesz mint a főpróba, akkor az teljesen méltó lesz ehhez a kiváló alkalomhoz. Tapsokban persze nem volt hiány.

Iparosaink a színház építésénél.

Amily sajnálkozással láttuk színházunk építésénél az idegen munkásokat vagy helyesebben idegen vállalkozókat: oly örömmel látjuk a helyi ipar diadalát ott, hol teret nyert, mert nemcsak minden tekintetben megfelelt a követelményeknek, hanem olyan munkát készítettek, a mely a főváros bármely produktumával kiállja a versenyt.

Buzgón működtek közre, hogy megmutassák, miszerint Nagyváradnak is van fejlett ipara.

A színház építésénél a következő nagyvárad iparosok működtek:

Rimanóczy Kálmán, Guttman József, Rendes Vilmos építők nevei meg vannak örökítve az emléktáblán s különben is a színház hosszú ideig hirdetni fogja az ők kiváló szakértelmét.

A szobrász munkákat Peller Ferencz kitűnő szobrász készítette s róla csak a legnagyobb elismerés hangján szólhatunk.

Vlad és Éberl Kálmán ambiciózus bádógosok kezeiből kerültek ki a színház bádógos munkái s fényes bizonyága az ő szakképzettségüknek, melyet már régebben ismer Nagyvárad közönsége.

Az egész épület diszes mázolási munkáit szintén helybeli iparos, Havasi Zsigmond végezte.

A vízvezeték felszerelését s a színház minden részében elhelyezett tüzcsepakat Klell Béla állította elő.

A beton munkákat Hury Lajos készítette.

Az impozáns és minden tekintetben diszes kárpitosi és berendezési munkálatokat Kunz József és Társa cég vállalta s dicsőrettel említhetjük meg, hogy az utolsó szegig helyi iparosokkal készítették.

E helyen felemlítjük Barza József kárpitos mestert, ki a páholyok és a buffetek szövet s a foyer papir kárpitozását végezte kiváló ízléssel és csinnal. Azért említhetjük meg ezt külön is, mert e munkákat rendszeren német és cseh vállalatokra bízzák. Ez alkalommal ez a derék iparos megmutatta, hogy olyan munkát képes előállítani, mint bármely külföldi cég. Kivüle a diszitési s berendezési munkákat Herczegh Vincze, Vent Ferencz, Kauczil Lipót, Buzási József, Kajetán József, Kezdődi Gyula, Tonk Emil, Dull László és Presztel Sándor helybeli kárpitos és asztalos iparosok végezték.

Pótlólag megemlíthetjük, hogy a külső asztalos munkákat egy szegedi cég, az aranyozási s villanyfelszerelési munkákat fővárosi vállalatok készítették.

Dr. VUCSKICS GYULA.